

Діяльність українських лікарів та лікарських товариств у фалеристичних пам'ятках першої половини ХХ ст.

Степан Пахолко,

Олександр Камгалаба, Ольга Мартин

(Львів)

Вперше ідея створення українського лікарського товариства на зразок лікарських товариств Європи виникла 1903 р. у лікаря з Коломиї Олександра Козакевича (1873—1952). За задумом О. Козакевича (рис. 1) товариство мало захищати права та інтереси українських лікарів, які працювали в Австро-Угорщині, передусім у Галичині, допомагати їм отримати місце праці, підвищувати їхній фаховий рівень, сприяти ознайомленню із закордонним медичним рівнем, медичною літературою тощо.

Вивчивши статuti німецьких та польських лікарських організацій та зібравши адреси близько 150 українських лікарів на терені Австро-Угорщини, О. Козакевич у 1907 р. у Коломиї згуртував групу лікарів навколо ідеї створення Українського Лікарського Товариства (далі УЛТ). Попередником УЛТ була лікарська комісія при НТШ, створена 1898 року.

Справа затвердження статуту австрійською адміністрацією тягнулась два роки, лише 25 червня 1910 р. Комітет засновників товариства дістав дозвіл на заснування Українського Лікарського Товариства [1]. 1 жовтня 1910 р. у Львові відбулися перші загальні збори УЛТ за участю 63-х лікарів з усіх куточків Галичини і Буковини. Першим головою УЛТ було обрано д-ра Євгена Озаркевича (1861—

1916) – директора «Народної лічниці» у Львові (рис. 2). Почесним президентом УЛТ обрали Івана Горбачовського (1854—1942) – професора лікарського факультету Празького університету, який подавав цінні вказівки та активно допомагав товариству (рис. 3) [2].

Члени УЛТ активно співпрацювали у «Рідній Школі», «Просвіті», протиалкогольному товаристві «Відродження» (рис. 4—6). УЛТ видавало науково-популярний часопис «Здоров'є» (1912—1914) та журнал «Лікарський вісник» (1920—1939).

В історії української медицини УЛТ має великі заслуги у створенні медичного факультету Українського Таємного Університету (1921—1925), розбудови «Народної лічниці» (1903—1944), шпиталю імені митрополита Андрія Шептицького (1938—1944), «Порадні матерів» (1918—1944), протитуберкульозного диспансеру. Особливо слід відзначити роль УЛТ в організації санітарної служби в УГА та УПА.

За сприяння УЛТ у 1925 р. була виготовлена пам'ятна таблиця зі списком полеглих лікарів-героїв в Українській Галицькій Армії у виконанні відомої української художниці Ярослави Музики (1894—1973). Таблиця (рис. 7) знаходилась у домівці Українського лікарського Товариства у Львові. З приходом комуністичного режиму до Львова таблиця безслідно зникла (взимку 1939 р. представник Медичної Санітарної Управи з Москви, який навідався до домівки УЛТ наказав усунути пропам'ятну таблицю) [3].

Особливе місце в міжвоєнній історії УЛТ належить професору Мар'яну

1

Панчишину (1882—1943), який був керівником лікарської комісії при НТШ, головою Українського гігієнічного товариства, організатором протиалкогольного руху «Відродження», директором українського протитуберкульозного диспансеру та ректором Українського Таємного Університету у Львові (рис. 8—10) [2].

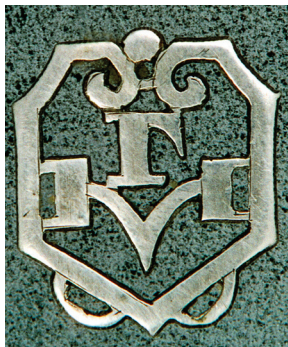
8

7

11

12

З приходом «освободителів» у 1939 р. Українське Лікарське Товариство» було ліквідоване.

Діяльність УЛТ було відновлено 28 квітня 1990 р. Ініціатори відновлення товариства заявили, що вважають себе спадкоємцями ідеології і традицій своїх попередників. Було прийнято Статут і Програму УЛТ, обрано Головну управу і Суд лікарської честі, випущено пам'ятну монету (рис. 11) [2].

Паралельно з УЛТ постало товариство українських студентів медичного факультету Львівського університету «Медична громада» (далі МГ), що мало свою організаційну відзнаку (рис. 12). Єдиний виявлений примірник відзнаки зберігся в родинному архіві члена «Медичної громади» – молодшого лікаря в діючій австрійській армії

13

(1914—1917) у чині лейтенанта санітарної служби, пізніше санітара Української Галицької Армії Степана Гайдучка (1890—1976) (рис. 13).

Медична громада тісно співпрацювала з УЛТ, її члени за сприяння митрополита Андрея Шептицького відкрили в гірському селищі Підлютім санаторій для лікування «грудних недуг серед української студентської молоді».

У 1927 р. управа МГ об'єднала майже всіх українців-медиків львівського університету, а для зміцнення товариського співжиття членів громади 1 квітня був оголошений конкурс на відзнаку та печатку.

У Фондах Державного Архіву Львівської Області (ДАЛО) зберігається така інформація про відзнаки «Медичної Громади»: «Конкурс на відзнаку товариства «Мед громада». З шести проектів вибрано проект Богдана Кобринського у формі піраміди з емблемою і початковими літерами товариства у барвах – синя, золота, червона. Мали виготовити 150 відзнак (до к. листопада)» [4].

Відзнака не була прийнята членами «Медичної громади» через її низьку якість (ймовірно з естетичних міркувань) і члени товариства відмовились її носити (рис. 14).

У фонді ДАЛО є крім того така інформація: «З метою залучення до товариства «Медична Громада» нових членів, управа товариства видрукувала 500 дипломів високої вартості та нову відзнаку виконану художником Дядинюком за проектом Р. Лісовського. Відзнака була випущена у синій, золотій і чорній фарбах «Медичною Громадою» для зміцнення товариського співжиття» (рис. 15) [5].

Також для «зміцнення товариського життя», задоволення естетичних та культурних потреб членів Медичної Громади управою товариства були створені так звані «Комітет вечорниць» та «Комітет Пань» для організації традиційних балів, започаткованих ще у 1911 р., відвідання театральних вистав, мистецьких виставок з відповідними знижками, прогулянок навколо Львова, відпочинкових поїздок в Карпати тощо [6].

Члени «Комітету вечорниць» під час проведення студентських балів були удекоровані спеціальними відзнаками за зразком перших відзнак Українських Січових Стрільців, виготовленням яких займалися члени «Комітету Пань» (рис. 16, 17).

Ще одним українським медичним товариством була Українська санітарна місія у Відні, створена за сприяння Ярослава Окуневського (1860—1929) – військово-морського лікаря, що зробив рідкісну для українця в Австро-Угорщині військову кар'єру, ставши адміралом флоту Австрійської імперії (рис. 18).

Ярослав Окуневський – військовий лікар, український громадський і військовий діяч, письменник, дійсний член НТШ, адмірал. Кавалер високих нагород Австро-Угорщини, Німеччини, Іспанії та Китаю. У 1877 р. стає студентом медичного факультету Віденського університету. Успішним навчанням він привертає увагу військового міністерства і отримує від нього високу стипендію в обмін на зобов'язання після завершення навчання на медичному факультеті служити на флоті військово-морським лікарем. Після отримання у 1884 р. диплому доктора медицини, щоб відпрацювати отриману стипендію,

16

18

33 роки служив корабельним лікарем військового флоту Австро-Угорщини. Він досконало опанував медичні та військові науки, знав географію, навігацію, історію, вільно володів англійською, французькою, італійською та німецькою мовами. Став першим українцем — кавалером Рицарського хреста Франца-Йосипа, ордена Рицаря іспанської королеви, французького ордена Почесного легіону, китайського імператорського ордена Дракона та ще багатьох високих нагород не однієї держави. Опрацював перший статут медичної служби військово-морського флоту, який згодом був покладений в основу статутів багатьох держав. Згодом він став одним із двох офіцерів із найвищим званням – генерал-майор морської медичної служби, яке отримав 1 листопада 1914 р. [7].

Створена Я. Окуневським у 1915 р. у Відні місія надавала суттєву допомогу санітарній службі легіону УСС медикаментами та іншими засобами лікування поранених стрільців. Вступивши у Союз визволення України, Я. Окуневський створює у Відні «Український жіночий комітет помочі пораненим воякам 1914-1915», зусиллям якого була

19

виготовлена пам'ятна відзнака (рис. 19) [8].

Міністерство війни Австро-Угорської імперії викарбувало ряд пам'ятних відзнак для лікарів, санітарів та сестер милосердя, які носили і вояки-українці на одностроях (рис. 20, 21). Низка таких відзнак збереглась в родині відомого українського колекціонера міжвоєнного періоду Степана Гайдучка.

З проголошенням Західноукраїнської Народної Республіки 58-річний адмірал Я. Окуневський відразу зголосився на службу рідному народу. Очоливши Державну медичну місію ЗУНР у Відні, акумулює збір коштів для молодій державі і відправляє чотири санітарних ешелони для Української Галицької армії. Я. Окуневський був організатором та головою Української Санітарної Місії УНР у Відні, а у період 1919—1922 рр. – головнокомандувачем у санітарних справах Державного Секретаріату ЗУНР.

Постать Ярослава Окуневського, одного з представників роду українських інтелігентів, в добу тоталітаризму була викреслена з історії нашої культури, літератури, медицини. В «совецькій» Україні його ім'я і діяльність замовчували, публікації, заховані в спецхранах, не перевидавали. Тільки українці в діаспорі зберігали пам'ять про нього та згадували у своїх виданнях.

У процесі національного відродження в нашу історію і культуру починає повертатися ім'я Ярослава Окуневського – великого патріота України. Проте це лише початок, адже багато сторін його життя і діяльності й досі не з'ясовані.

У 2006 р. телерадіокомпанія ВМС ЗС України «Бриз» разом з Громадським військово-історичним клубом ВМС України імені С. Шрамченка заснували літературно-мистецьку і медичну премію ВМС України імені адмірала Ярослава Окуневського за найкраще висвітлення військової, військово-патріотичної тематики, життя Збройних сил України, твори на теми мариністики, пропаганди військово-морських традицій, культури і мистецтва українського народу. Викарбуваний ними нагрудний знак лауреатів цієї премії належить до загальнофлотських відзнак (рис. 22) [7].

Ще одну військову відзнаку УНР, датовану 1918 роком з абрєвіатурою «ІСПДП» (1 Січковий Петра Дорошенка Полк») та зображенням червоного хреста, можна лише умовно віднести медично-санітарної служби (рис. 23).

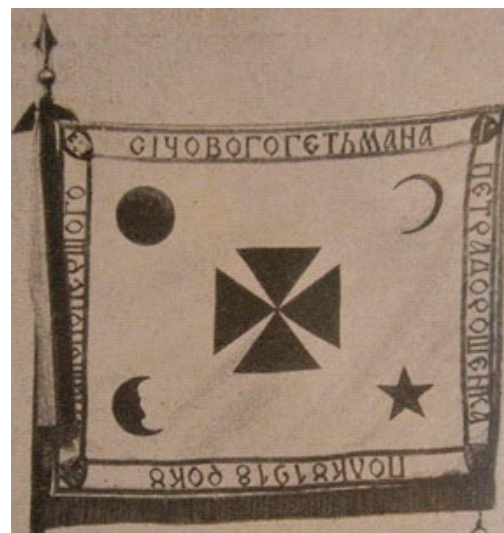
20

21

Судячи з клейма на звороті: «Jorgum & Trefz (Frankfurt M)», відзнака, ймовірно, була викарбувана весною 1918 р. для вояків полку синьожупанників, що проіснував лише два місяці, перебуваючи у таборі військовополонених в м. Вецтляр, що знаходився за 50 км від Франкфурта. Фотографія прапора полку (рис. 24) та напис на ньому цілком збігається із зображенням відзнаки.

У 30-х роках у США була створена медична організація «Український Золотий Хрест» для медичної допомоги

24

інвалідам УГА та політичним в'язням на окупованих Польщею та СРСР територіях України. Для членів організації була виکارбувана пам'ятна відзнака (рис. 25).

По закінченню Другої світової війни у 1945 р. у Мюнхені було створено «Санітарно-Харитативна Служба» з дозволу командування англо-американських військ для організації медичної допомоги українській політичній еміграції у таборах переміщених осіб в Австрії та Німеччині (рис. 26) [9]. Крім лікарської допомоги, діяв відділ розшуків і поєднання членів родин, допомогивий відділ інвалідам, колишнім воякам УПА, вдовам, сиротам тощо.

Подібно, як у Першу світову війну російський губернатор Львова Бобринський заборонив діяльність усіх українських організацій і установ та видавництва, так само з приходом більшовиків у «золотому вересні» 1939 р. було заборонено всі українські організації, у тому числі Українське Лікарське Товариство, Медичну Громаду, насильно розпущено НТШ і його Лікарську комісію, шпиталь ім. Митрополита Шептицького перетворено в лікарню для відповідальних партійних працівників. Особливо завзято режим знищив селище Підлюте, де на місці митрополичої палати збудовано дачу Хрушова, територію оголошено забороненою зоною, в якій влаштували полювання на оленів і ведмедів для московських можновладців. У своєму запалі знищити пам'ять про Підлюте більшовики навіть мінеральну воду «Підлютянська» перейменували на «Перегінську» (поблизький район). Заборонено було також українські медичні видання. Українські медичні журнали, газети, книги замкнули в спецхранах під грифом «Националистическая литература». Практично весь цей період української медицини у Львові та в Галичині за тоталітарного режиму замовчували та викреслили з історії медицини Львова і Галичини. Тоді ж почався період масових політичних репресій, русифікації, денационалізації, вульгарного атеїзму і комуністичної аморальності, період насильного формування нової спільноти – «советського народу». Наслідки деморалізації того часу відчуваємо досі [10].

P.S. Співавтор статті Олександр Камгалаба – директор Музею галицької медицини ім. Мар'яна Панчишина у Львові.

Пам'ятні медалі присвячені пам'яті професорів Євгена Озаркевича та Мар'яна Панчишина вигоготовив профе-

сор Національної академії мистецтв у Львові, заслужений діяч мистецтв України професор, скульптор Василь Глушак.

Список літератури

1. 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної громади. – Львів, 1935. – С. 3–13.
2. *Базилевич А.* Українське Лікарське Товариство: вікова історія та сьогодення / А. Базилевич // Народне здоров'я. – 2010. – № 8-9. – С. 2–4.
3. *Кордюк Ю.* Історія УЛТ за 25 літ існування / Ю. Кордюк // 25-ліття українського лікарського товариства і медичної громади. – Львів, 1935. – С. 32.
4. ДАЛО. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 1, 2.
5. ДАЛО. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 24, 26.
6. Ю.Т. Товарицьке життя в Медичній Громаді // 25-ліття українського лікарського товариства і медичної громади. – Львів, 1935. – С. 101.
7. *Ганіткевич Я.* Ярослав Окуневський – військовий лікар, адмірал Австро-Угорського флоту, мандрівник, публіцист, меценат // Я. Ганіткевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ntsh.org/content/yaroslav-ganitkevich-yaroslav-okunevskiy-viyskoviy-likar-admiral-avstro-ugorskogo-flotu>.
8. Український жіночий комітет у Відні // Діло, 1918, 12 червня, ч. 130.
9. Санітарно-Харитативна Служба. Регенесбург. Статті – спогади – документи. – Нью-Йорк, 1983. – С. 424.
10. Українська медицина Львова до початку Другої світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ntsh.org/category/komisiyi-ntsh...prirodoznavstva-i>.

